

Aleksandra Gorzkowicz¹

Pod opieką merytoryczną kpt. dr. Tomasza Landmanna

POLSKI WYWIAD WOJSKOWY W PRUSACH WSCHODNICH W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Streszczenie: Artykuł podejmuje próbę analizy funkcjonowania polskiego wywiadu wojskowego w latach 1919-1939, który prowadził działania wywiadowcze w stosunku do Prus Wschodnich. Szczególnym obszarem zainteresowania działalnością polskiego wywiadu wojskowego w tym kierunku jest fakt, iż tematyka działań wywiadowczych w Prusach Wschodnich jest rzadko poruszana w dostępnych publikacjach. W artykule dokonano zdefiniowania pojęcia wywiadu wojskowego, a także zaprezentowano przesłanki jego działalności oraz kształtowanie się organizacji służb specjalnych w początkowym okresie istnienia II Rzeczypospolitej. W trakcie opracowywania artykułu opierano się na współczesnej literaturze przedmiotu – artykułach naukowych oraz publikacjach.

Słowa kluczowe: wywiad wojskowy, Prusy Wschodnie, dwudziestolecie międzywojenne.

WSTĘP

Działalność wywiadu wojskowego w państwie demokratycznym związana jest nie tylko z zapewnieniem jego bezpieczeństwa, potrzebą wsparcia prowadzonej przez władze polityki wewnętrznej i zagranicznej, ale także realizacją zadań mających na celu odparcie agresji ze strony innych państw². Wykorzystanie jawnych oraz niejawnych, niejednokrotnie pozyskiwanych w sposób tajny i nielegalny informacji pochodzących z nietypowych źródeł³, wpływa często na zainteresowanie społeczności tą tematyką⁴. Wynikiem tego jest nie tylko wyrażanie ocen oraz opinii na temat działalności wywiadu, ale także wykorzystanie jego aktywności do celów politycznych. Panuje powszechne przekonanie, że znacznie łatwiej jest pozyskać informacje o charakterze wywiadowczym, aniżeli ocenić je lub wykorzystać we właściwy sposób, czego potwierdzeniem w historii działalności służb wywiadowczych są przypadki zbagatelizowania niektórych pozyskanych przez nie informacji⁵.

Pojęciem wywiadu określa się uzyskiwanie, najczęściej poza granicami państwa, zazwyczaj w sposób niejawny, tajnych informacji z zakresu m.in. polityki, wojskowości, obronności, czy gospodarki innych państw⁶. Działania wywiadowcze,

¹ Aleksandra Gorzkowicz - studentka III roku studiów I stopnia na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe w Akademii Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu oraz III roku studiów I stopnia na kierunku Dyplomacja Europejska na Uniwersytecie Wrocławskim.

² A. Peplowski., *Wojna o tajemnice. W tajnej służbie Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1944*, Kraków 2011, s. 5.

³ K. A. Wojtaszczyk (red.), *Polskie Służby Specjalne. Słownik*, Warszawa 2011, s. 234.

⁴ A. Peplowski, *Wojna o tajemnice...*, *op. cit.*, s. 5.

⁵ *Ibidem*, s. 5.

⁶ K. A. Wojtaszczyk (red.), *op. cit.*, s. 234.

oprócz pozyskiwania informacji w sposób tajny i niejawny, polegają także na ocenie autentyczności źródeł z jakich one pochodzą, a także ich użyteczności w celu podjęcia właściwych decyzji. Ponadto działalność wywiadowcza opiera się na podejmowaniu odmiennych od wymienionych wcześniej przedsięwzięć oraz operacji specjalnych, wśród których można wymienić dezinformację, dywersję polityczną i ekonomiczną, sabotaż, szantaż czy prowokacje⁷.

Ze względu na charakter, zakres działania, ale również aktywność oraz przeznaczenie, działalność wywiadowczą dzieli się na różnego rodzaju kategorie. Wśród nich wymienia się m.in. wywiad cywilny, wojskowy, strategiczny, taktyczny, operacyjny, ofensywny, defensywny (obronny lub pasywny), głęboki, a także płytki. Ponadto odmienną kategorię generuje zakres tematyczny, jakim zajmuje się wywiad. W tym przypadku wywiad dzieli się na polityczny, ekonomiczny, naukowo-techniczny, technologiczny, biograficzny, ekologiczny oraz wewnętrzny (kontrwywiad⁸).

W związku z tym, że przedmiotem artykułu jest aktywność polskiego wywiadu wojskowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ważną kwestią pozostaje wyjaśnienie zakresu działalności wywiadowczej tego typu. W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* zawarta została definicja, zgodnie z którą wywiad wojskowy to *rodzaj wywiadu (rozpoznania strategicznego) organizowanego i prowadzonego przez wyspecjalizowane komórki (zarządy, departamenty) wojskowe w stosunku do państw (koalicji) obcych, mający na celu zbieranie i opracowywanie wiadomości dotyczących bezpieczeństwa tych państw (koalicji), a szczególnie sił zbrojnych, ich stanu wyposażenia, wyszkolenia, rozmieszczenia, gotowości bojowej i innych*⁹.

1. PRZESŁANKI DZIAŁALNOŚCI POLSKIEGO WYWIADU WOJSKOWEGO W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Podpisanie z Niemcami rozejmu w Compiègne we Francji 11 XI 1918 roku¹⁰, które oficjalnie zakończyło I wojnę światową, pozwoliło na odrodzenie się niepodległego państwa polskiego¹¹. Powstanie II Rzeczypospolitej (II RP) po wielu latach niewoli, licznie podejmowanych działaniach zbrojnych w postaci powstań narodowych, a także aktywnie prowadzonych działań konspiracyjnych, przyczyniło się do powstania nowej sytuacji nie tylko w Europie Środkowej, ale przede wszystkim na arenie międzynarodowej¹². Pomimo tego, że było to państwo największe w tej części kontynentu, liczne trudności gospodarcze, uwarunkowania społeczne, a także sprzeczności wewnętrzne, uniemożliwiały nowo odrodzonej Polsce odgrywanie znaczącej roli w Europie. Od samego początku swojego istnienia II Rzeczypospolita zmierzała się z problemem włączenia się do aktywnego udziału w stosunkach międzynarodowych, przede wszystkim w dziedzinach: politycznej, gospodarczej oraz

⁷ *Ibidem*, s. 234.

⁸ Kontrwywiad – „działalność mająca na celu neutralizowanie poczynań obcych służb wywiadowczych, zmierzająca do zwalczania szpiegostwa, akcji dywersyjnych i sabotażowych, mająca na celu ochronę informacji niejawnej, wojskowej, gospodarczej i innych przed penetracją obcego wywiadu”, cyt. za *Ibidem*, s. 104 i 234.

⁹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 161.

¹⁰ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2004, s. 213.

¹¹ *Ibidem*, s. 217.

¹² A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 11.

dypłomatycznej¹³. Ważne było więc określenie stosunków z innymi państwami, czego wyrazem stało się dążenie do zawarcia porozumień m.in. przyjęcie tymczasowego porozumienia dotyczącego granicy z Czechosłowacją w 1918 roku¹⁴, podpisanie traktatu wersalskiego w 1919 roku¹⁵, czy traktatów pokojowych z nowo powstałymi państwami bałtyckimi (Litwą, Łotwą, Estonią, Finlandią) zakończonych sukcesem w 1920 roku¹⁶.

Dla nowopowstałego państwa polskiego okres dwudziestolecia wojennego był przede wszystkim nowym etapem w jego historii, który zapoczątkowany został przez walkę o granice oraz jego kształt polityczny¹⁷. Wynikiem dynamicznej oraz często pogarszającej się sytuacji międzynarodowej były oceny położenia strategicznego państwa, wyrażane przez władze wojskowe. W dwudziestoleciu międzywojennym występowało kilka okresów, które charakteryzowały się odmiennymi założeniami polityczno-strategicznymi. Początkowy okres istnienia niepodległego państwa polskiego (pierwsze cztery lata) charakteryzował się niepewnością w stosunku do kształtu terytorialnego, miejsca II Rzeczypospolitej w Europie Środkowej oraz tendencji wpływającej na relacje z państwami sąsiadującymi¹⁸.

Okres od 1919 do 1921 roku na obszarze Prus Wschodnich (a także na Górnym Śląsku) charakteryzował się działaniami, jakie Niemcy podejmowali w stosunku do II RP, których celem było osiągnięcie jak najkorzystniejszego rozstrzygnięcia plebiscytów na Warmii, Mazurach oraz Powiślu, mających określić granicę II RP z Prusami Wschodnimi¹⁹. Po zakończeniu wojen z sąsiadami oraz ostatecznym ukształtowaniu się granic państwowych, wystąpiły możliwości, a także środki do rozwoju ekonomicznego kraju. Lata 1922-1933 to okres, w którym dominowało przekonanie o słabości militarnej Niemiec. Przejęcie władzy przez Adolfa Hitlera w 1933 roku rozpoczęło kolejny okres, który zakończył się układem monachijskim. W tych latach nastąpił szybki wzrost potencjału militarne III Rzeszy, czego wynikiem była utrata przez Polskę nie tylko tempa rozwinięcia strategicznego, ale również przewagi ilościowej nad państwem niemieckim. W końcowej fazie nastąpiła kumulacja wszystkich elementów, które występowały na wcześniejszych etapach²⁰.

Położenie geograficzno-polityczne Polski, spory o granice prowadzone z sąsiadami, negatywne nastawienie Niemiec do nowo powstałego państwa polskiego oraz rewolucyjne nastroje w Rosji Radzieckiej wpływały na poczucie

¹³ *Ibidem*, s. 11.

¹⁴ W. Dobrzycki, *op. cit.*, s. 372.

¹⁵ *Ibidem*, s. 351.

¹⁶ *Ibidem*, s. 377.

¹⁷ *Wstęp*, [w:] P. Kołakowski, A. Peplowski (red.), *Polski wywiad wojskowy 1918-1945*, Toruń 2006, s. 7.

¹⁸ A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja...*, *op. cit.*, s. 24.

¹⁹ Od momentu odzyskania przez Polskę niepodległości Niemcy podejmowali zróżnicowane działania, które godziły w bezpieczeństwo wewnętrzne nowoodrodzonego państwa. Ich celem było przede wszystkim doprowadzenie do wygranej w mających się odbyć plebiscytach: na Warmii, Mazurach i Powiślu oraz na Górnym Śląsku. Na terenie Warmii, Mazur oraz na Powiślu Niemcy prowadzili wszelkiego rodzaju akcje propagandowe, rozpoczęli także formowanie zbrojnych sił policyjnych, które miały nakłonić mieszkającą na tym obszarze ludność do opowiedzenia się za przyłączeniem ziem plebiscytowych do Prus Wschodnich. Głosowanie, które odbyło się 11 lipca 1920 roku, okazało się klęską dla Polaków, gdyż w jego wyniku do II RP udało przyłączyć się tylko kilkanaście wsi. Większość obszaru plebiscytowego włączona została do Prus Wschodnich, za T. Landmann, *Przejawy niemieckiego zagrożenia polskiej sprawie plebiscytowej na Warmii, Mazurach i Powiślu oraz Górnym Śląsku w latach 1919-1921*, [w:] M. Kozielska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Przegląd naukowo-metodyczny nr 1/2017*, Poznań 2017, s. 127-140, <http://www.przegląd.wsb.net.pl/uploads/1/0/3/7/10371016/ca%20C5%81o%20C5%9A%20C4%86.pdf>, dostęp z dnia: 12.06.2017 r..

²⁰ A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja...*, *op. cit.*, s. 24.

niebezpieczeństwa, które nasiliło się dodatkowo po wojnie polsko-sowieckiej w latach 1919-1920. Ponadto zagrożenie stanowiła także niemiecko-sowiecka współpraca o charakterze wojskowym, politycznym oraz gospodarczym²¹. Takie usytuowanie Polski na arenie europejskiej wpłynęło na specyfikę warunków, w jakich funkcjonował wywiad II Rzeczypospolitej, zaś głównymi kierunkami działań wywiadowczych były przedsięwzięcia podejmowane w stosunku do najbliższych sąsiadów, a więc Niemiec oraz Rosji Sowieckiej²².

Podobnie jak pozostałe organy państwowe, wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej musiał być organizowany od podstaw²³. Jego działalność na terytorium odrodzonego państwa polskiego w początkowym okresie jego istnienia musiała zmierzyć się z problemami związanymi m.in. z brakiem doświadczonych kadr (niewystarczające kwalifikacje oficerów do kierowania wywiadem na szczeblu centralnym oraz prowadzenia działalności rozpoznawczej w kraju i poza jego granicami²⁴), których niedobór powodował wiele błędów w pracy niektórych ogniw, co starano się szybko eliminować. Pod koniec okresu dwudziestolecia międzywojennego, polski wywiad wojskowy działał już sprawie, zgodnie ze swoimi potrzebami oraz możliwościami. Utrudnieniem dla działalności wywiadu, a także kontrwywiadu, było geopolityczne położenie II Rzeczypospolitej, skomplikowana sytuacja narodowościowa w państwie oraz niekorzystny rozkład granic. Dodatkowo ważnym elementem wpływającym na skuteczność działalności wywiadu był tzw. fundusz dyspozycyjny, czyli budżet, który Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (centrala wywiadu) wykorzystywał do finansowania prowadzonej działalności, a który ze względu na sytuację ekonomiczną państwa był niewielki. Przyznawana kwota (ok. 8 milionów złotych), którą Oddział II otrzymywał corocznie, była niewystarczająca wobec nakładów finansowych, jakie na działalność wywiadowczą przeznaczały Niemcy oraz Rosja Sowiecka²⁵.

W przypadku Republiki Weimarskiej, a następnie III Rzeszy, władze niemieckie wykorzystywały zamieszkującą na terytorium II RP mniejszość niemiecką w celu destabilizacji sytuacji wewnętrznej państwa polskiego. Działania te opierały się najczęściej na wspieraniu nacjonalizmu pośród mniejszości niemieckiej, prowadzeniu działalności propagandowej – drukowaniu czasopism lub materiałów, które ukazywały władze polskie w negatywnym świetle, ale także na organizacji systemu szpiegowskiego czy akcji dywersyjno-sabotażowych na terytorium II RP²⁶.

Ważną kwestią pozostaje również prowadzenie w stosunku do obu sąsiadów rozpoznania we współpracy ze służbami wywiadowczymi państw będących sojusznikami Polski (m.in. współpraca polsko-fińska, polsko-łotewska, polsko-francuska)²⁷. Spowodowane było to trudnościami uniemożliwiającymi samodzielne zapewnienie sobie bezpieczeństwa przez państwo polskie. Efekt takiego rodzaju realizowania polityki niejednokrotnie obniżał skuteczność podejmowanych działań

²¹ *Ibidem*, s. 15.

²² A. Pepłoński, *Wojna o tajemnice...*, *op. cit.*, s. 6.

²³ *Wstęp*, [w:] P. Kołakowski, A. Pepłoński (red.), *op. cit.*, s. 7.

²⁴ *Ibidem*, s. 7.

²⁵ A. Pepłoński, *Wojna o tajemnice...*, *op. cit.*, s. 6.

²⁶ K. Jaklewicz, T. Landmann., *Sytuacja społeczna w II Rzeczypospolitej w dwóch dekadach przed II wojną światową – czynniki konfliktogenne i wpływ na stosunki społeczne w państwie*, [w:] M. Bodziany (red.), *Spoleczeństwo a wojna. Kryzysy społeczne i konflikty kultur*, Wrocław 2015, s. 239,

<https://www.depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/7677/spo%C5%82ecze%C5%84stwo%20a%20wojna%20t%20ostatni.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dostęp z dnia: 02.05.2017 r.

²⁷ P. Kołakowski, A. Pepłoński (red.), *op. cit.*, s. 9.

w stosunku od innych prowadzonych w tym samym czasie. Wprawdzie sojusze wojskowe, które Polska zawarła z Francją oraz Rumunią, a także próba utworzenia Związku Państw Bałtyckich, uniemożliwiały utrzymywanie dobrosąsiedzkich stosunków ze Związkiem Radzieckim, to jednak stanowiły szansę współpracy w sytuacji zagrożenia ze strony Rosji²⁸.

2. KSZTAŁTOWANIE SIĘ SŁUŻB SPECJALNYCH W LATACH 1918-1921

Lata 1918-1921 charakteryzowały się nieco odmienną formą organizacji polskiego wywiadu oraz kontrwywiadu aniżeli w warunkach pokojowych. Inne też były metody działania wykorzystywane do prowadzenia działalności wywiadowczej. Związane to było ze skomplikowaną sytuacją polityczną i wojskową jaka miała wówczas miejsce (wojna polsko-sowiecka) na terytorium II RP. Czynniki te wpłynęły znacząco na powstanie w tym okresie na ziemiach polskich wielu instytucji wywiadowczych²⁹.

Pod koniec 1918 r., w momencie odzyskania przez Polskę niepodległości, powołano Ministerstwo Spraw Wojskowych oraz nowy urząd wojskowy, jakim była funkcja szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Pod koniec marca 1919 r. miała miejsce kolejna reorganizacja pośród władz wojskowych, której wynikiem był podział kompetencji pomiędzy Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP) a Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWoj.). Do kompetencji NDWP należało kierowanie siłami zbrojnymi, zaś MSWoj. wykonywało zadania z zakresu organizacji, mobilizacji, ale także szkolenia oddziałów na terytorium Polski oraz dostarczenia zaopatrzenia dla jednostek frontowych. W ramach obu instytucji utworzono organy wywiadowcze oraz kontrwywiadowcze³⁰.

W X 1918 r. w ramach Sztabu Generalnego WP powstał Wydział Informacyjny, który na postawie zmian struktury organizacyjnej w XI 1918 r. przekształcił się w Oddział VI Informacyjny Sztabu Generalnego. Wzrost pozycji NDWP przyczynił się do zwiększenia zakresu kompetencji podlegającego mu organu wywiadowczego, które dotyczyły spraw wykraczających poza działania wyłącznie wojskowe. W strukturze Oddziału VI włączona została także POW (wraz z personelem), która wykorzystywana była do prowadzenia działalności wywiadowczej oraz dywersyjnej. W wyniku reorganizacji przeprowadzonej 11 maja 1919 r. zmieniono nazwę Oddziału VI na Oddział II NDWP³¹.

Wydane w X 1919 r. przepisy dotyczące prowadzenia służby wywiadowczej w Wojsku Polskim, potwierdziły zasadę, zgodnie z którą całość prac o charakterze wywiadowczym leżała w kompetencji Naczelnego Dowództwa WP. Organizacji oraz kierownictwa wojskową służbą wywiadowczą zajmował się natomiast Szef Oddziału II NDWP. Jeśli chodzi o kompetencje dotyczące służby defensywnej, to zostały one podzielone pomiędzy NDWP oraz MSWoj., z czego w zakresie pierwszej instytucji leżały sprawy mające miejsce na obszarze frontowym, zaś w odniesieniu do drugiego organu były to działania w kraju. Podstawą pracy wywiadowczej było zbieranie informacji, a następnie ich analiza oraz opracowanie, dlatego też ważną rolę

²⁸ A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja...*, op. cit., s. 15-16.

²⁹ A. Misiuk, *Służby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2016, s. 18.

³⁰ *Ibidem*, s. 20-21.

³¹ A. Misiuk, *Proces kształtowania się służb specjalnych w Polsce w latach 1918-1922*, s. 201-202, http://www.bazhum.muzhp.pl/...t.../Studia_Prawnoustrojowe-r2010-t-n11-s199-216.pdf, dostęp z dnia: 02.05.2017 r.

w działalności Oddziału II odgrywały nowo powołane komórki – Biuro Ewidencyjne oraz Biuro Wywiadowcze³².

Na początku 1920 r., na zachodzie II RP miała miejsce względnie stabilna sytuacja polityczno-wojskowa, dlatego też przystąpiono do reorganizacji sił zbrojnych na tym obszarze. W odniesieniu do Pomorza i Prus Wschodnich doszło do zlikwidowania dowództwa Frontu Pomorskiego oraz utworzenia w jego miejsce ekspozytury w Grudziądzu. W wyniku zakończenia działań zbrojnych na froncie wschodnim w X 1920 r. przystąpiono do reorganizacji instytucji wojskowych, wśród których znalazły się także organy wywiadowcze oraz kontrwywiadowcze. Zakres działania MSWoj. odnosił się przede wszystkim do prowadzenia wywiadu defensywnego, stąd też zaczęto tworzyć terenowe agendy defensywne MSWoj. Dodatkowo w latach 1919-1921 funkcjonowała żandarmeria wojskowa, w której kompetencji, oprócz prowadzenia działań w zakresie naruszeń dyscypliny wojskowej, leżały także obowiązki związane z pracą dla służb wywiadowczych i defensywy wojskowe³³.

Przełom 1920 i 1921 r. upłynął pod znakiem cyklu międzyresortowych narad dotyczących rozdziału czynności operacyjnych i represyjnych w prowadzonych przez wojskową służbę kontrwywiadowczą działań, a także ułożenia wzajemnych relacji z cywilnymi organami bezpieczeństwa. Proponowano, aby Policja Państwowa przejęła kompetencje defensywne, które dotąd pozostawały w zakresie działania sekcji defensywy Oddziału II. W III 1921 r. ostatecznie podjęto decyzję, na mocy której zadania dotyczące defensywy politycznej miały być wykonywane przez Policję Państwową. W kompetencji kontrwywiadu wojskowego oraz oddziałów żandarmerii wojskowej pozostawały działania związane z zabezpieczaniem interesów polskich sił zbrojnych przed działalnością wywiadowczą państw obcych³⁴.

3. DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO WYWIADU W PRUSACH WSCHODNICH W LATACH 1919-1939

Na podstawie postanowień traktatu podpisanego 28 VI 1919 r. w Wersalu pod Paryżem³⁵, obszar Prus Wschodnich został oddzielony od terytorium Rzeszy przez ziemie Pomorza, które należały do Polski. Ziemie te graniczyły z Wolnym Miastem Gdańskim, II Rzeczpospolitą oraz Litwą, a od północy posiadały dostęp do Morza Bałtyckiego. W latach 1921-1939 obszar Prus Wschodnich wynosił ponad 38,5 tys. km kwadratowych i zamieszkały był przez blisko 2,5 mln osób, spośród których prawie 80% było pochodzenia niemieckiego. Oprócz Niemców terytorium to zamieszkiwali także Polacy oraz ludność litewska, która ulegała szybkiej germanizacji. Niewielka gęstość zaludnienia oraz niski przyrost naturalny były wynikiem podejmowanej przez ludność Prus Wschodnich emigracji do Niemiec w celach zarobkowych³⁶.

Kształt pogranicza polsko-niemieckiego oddzielającego terytorium II Rzeczypospolitej od Prus Wschodnich, który charakteryzował się głębokimi wcięciami w ziemie państwa polskiego od strony północy oraz północnego

³² *Ibidem*, s. 202.

³³ *Ibidem*, s. 205-209.

³⁴ A. Misiuk, *Służby...*, *op. cit.*, s. 31.

³⁵ W. Dobrzycki, *op. cit.*, s. 351.

³⁶ A. Szymanowicz, *Próby tworzenia struktur dywersyjnych na terenie Prus Wschodnich przez służby specjalne II Rzeczypospolitej w latach 1923-1939*, [w:] P. Kołakowski, A. Pepłoński (red.), *op. cit.*, s. 247.

i południowego zachodu³⁷, warunkował Niemcom korzystne warunki do ewentualnego ataku na Polskę. Dodatkowo obszar ten stanowił zagrożenie dla stolicy II RP – Warszawy – oddalonej od granicy o ok. 120 km³⁸. Sztaby obu państw w swoich planach wojennych przewidywały, że na odcinku pogranicza Polski i Prus Wschodnich, w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego, będą miały miejsce skomplikowane działania, które byłyby wynikiem zabiegów Niemców podejmowanych w celu połączenia terytorium Rzeszy z Prusami Wschodnimi i Wolnym Miastem Gdańskim, oraz dążenie Polaków do zajęcia obszaru Prus Wschodnich i opanowania pozostającego pod ochroną Ligii Narodów Gdańska. Napięte stosunki pomiędzy oboma państwami przyczyniły się do intensywnej pracy wywiadów wojskowych, która polegała przede wszystkim na gromadzeniu informacji i przygotowaniu się do ewentualnej kampanii³⁹.

Najpóźniej w 1919 r. Polska Organizacja Wojskowa (POW)⁴⁰ zainicjowała działalność pierwszych polskich komórek wywiadowczych funkcjonujących na terytorium Prus Wschodnich. W 1920 r. praca polskiego wywiadu na tym obszarze związana była głównie z pracami przygotowawczymi do mającego się odbyć plebiscytu, organizacją Straży Mazurskiej, a także innych związków czy stowarzyszeń, których celem było zrzeszenie Polaków mieszkających w Prusach Wschodnich. Okres lat 1920-1921 to działalność ekspozytury w Grudziądzu oraz placówki wywiadowczej przy Komisarzu RP w Wolnym Mieście Gdańsku, których zadaniem było przeprowadzenie rozpoznania wywiadowczego na terytorium Prus Wschodnich⁴¹. Powstała w III 1920 r. ekspozytura grudziądzka prowadziła wywiad w kierunku Prus Wschodnich, Wolnego Miasta Gdańska oraz Pomorza Zachodniego. W swoim działaniu uwzględniała ona przede wszystkim dane dotyczące Reichswery. W mniejszym stopniu koncentrowała się na wywiadzie niemieckim oraz sytuacją polityczną Niemiec. W trakcie wojny polsko-bolszewickiej (VIII 1920 r.) ekspozytura wspomagała działalność innych jednostek w stosunku do Związku Radzieckiego. Pomimo, iż ekspozytura otrzymywała duże nakłady finansowe na swoją działalność, to jednak nie przynosiła ona zadawalających wyników. Rezultatem tego, rok po powstaniu, ekspozytura w Grudziądzu została rozwiązana. W 1921 r. działalność wywiadowczą na terytorium Prus Wschodnich prowadziły ekspozytury gdańska oraz

³⁷ Ziemie Pomorza stanowiły obszar konfrontacji dla Polski i Niemiec. Część obszaru województwa pomorskiego, która zwieńczona była Wolnym Miastem Gdańsk i która dzieliła terytorium Rzeszy (nazywana w literaturze „korytarzem pomorskim”) była czynnikiem drażniącym i jednocześnie pobudzającym do działania oba państwa do prowadzenia działalności wywiadowczej w tym regionie, za W. Skóra, *Porwania jako element konfrontacji wywiadów Polski i Niemiec na odcinku pomorskim w dwudziestolecie międzywojennym*, [w:] W. Skóra, P. Skubisz (red.), *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku. Tom I*, s. 141,

<http://www.pamiec.pl/download/49/49104/Studianadwywiademikontrwywiadem.pdf>, dostęp z dnia: 02.05.2017.

³⁸ A. Szymanowicz, *Próby...*, *op. cit.*, s. 247-248.

³⁹ W. Skóra, *op. cit.* s. 141.

⁴⁰ Polska Organizacja Wojskowa (POW) – struktura wojskowa powstała w VIII 1914 r. Jej rozwój nastąpił w 1918 r., kiedy to organizacja ta prowadziła liczne akcje wywiadowcze i dywersyjne, a także przygotowywała się do wystąpienia przeciwko koalicji państw centralnych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości doszło do likwidacji struktury na terytoriach pozostających pod kontrolą II RP. Jej członków wcielono do nowopowstałego Wojska Polskiego. Ciągłe istniejące poza granicami Polski komórki POW przekształcano w struktury o charakterze dywersyjno-wywiadowczo-wojskowym, które podporządkowane były Wojsku Polskiemu, za A. Szymanowicz, *Na tajnym froncie polsko-niemieckim. Polski wywiad w Prusach Wschodnich 1918-1939*, Gdynia 2013, s. 44.

⁴¹ A. Szymanowicz, *Próby...*, *op. cit.*, s. 248.

poznańska, w zakres których wchodziły także obszary Pomorza i Wolnego Miasta Gdańska⁴².

Ponadto, już od początku lat dwudziestych XX w., władze polskie podejmowały działania na rzecz rozwinięcia na tym obszarze sieci komórek dywersyjnych, które miały być wykorzystane na wypadek potencjalnego konfliktu zbrojnego z Niemcami. Powstanie i rozwój Związku Towarzystwa Młodzieży Polskiej w Prusach Wschodnich, w ramach prowadzonych akcji dywersyjnych, było przedmiotem zainteresowania nie tylko Ministerstwa Spraw Zagranicznych, ale także polskich służb specjalnych. Związek ten stanowił dla polskiego wywiadu bazę rekrutacyjną wykorzystywaną do przygotowania oraz zorganizowania sieci o charakterze dywersyjnym, która miała być uaktywniona w przypadku konfliktu zbrojnego. Okres początku lat 20. XX w. to przygotowanie przez Biuro Wywiadowcze działające przy Komisarzy RP w Gdańsku akcji dywersyjnej na wypadek wybuchu wojny. Zgodnie z wytycznymi, które otrzymano od Oddziału II, działania dywersyjne miały polegać na przede wszystkim na *utrudnieniu wszelkich działań mobilizacyjnych przeciwnika, niszczeniu węzłów kolejowych, mostów, składów zaopatrzenia, podejmowaniu akcji mających za cel obniżenie morale społeczeństwa i żołnierzy nieprzyjaciela*⁴³. W międzyczasie, na obszarze Prus Wschodnich, działalność wywiadowczą prowadziło także Ministerstwo Spraw Zagranicznych, które w tym celu wykorzystywało placówki konsularne. To właśnie za pomocą konsulatów śledzono rozwój niemieckich organizacji o charakterze paramilitarnym lub antypolskiej współpracy służb wywiadowczych Niemiec i Litwy⁴⁴.

Zgodnie z planem opracowanym przez Wydział Dywersyjny Oddziału II prace dywersyjne w Prusach Wschodnich miały polegać na przeprowadzaniu wywiadów dywersyjnych, organizowaniu stałych placówek dywersyjno-wywiadowczych na ważnych obszarach strategicznych i nawiązanie z nimi łączności, Pośród tych placówek wymienia się takie miejsca jak np. twierdze, fabryki amunicyjne lub przemysłu wojennego, węzły komunikacyjne, składy amunicyjne, prowiantowe bądź mundurowe. Dodatkowo do działań dywersyjnych należało werbowanie odpowiednich ludzi, szkolenie wywiadowców dywersyjnych, przygotowanie określonych zadań, a także zaopatrzenie w odpowiednie środki. Zgodnie z instrukcją, pierwszym zadaniem placówek dywersyjno-wywiadowczych było opracowanie wszelkiego rodzaju planów (w tym własnych planów dywersyjnych), szkiców oraz wykonanie pomiarów i fotografii. Od agentów wymagano, aby wywiadowców dywersyjnych umieszczali w otoczeniu przeznaczonych do zniszczenia obiektów. Dlatego też pod uwagę brano byli z reguły kolejarze, robotnicy fabryczni oraz żołnierze, którzy dodatkowo musieli przynależeć do polskich organizacji mniejszościowych, a także cechowali się zaangażowaniem i patriotyzmem⁴⁵.

Tymczasowa instrukcja dywersyjna, wydana w 1921 r., dokonała podziału grup dywersyjnych na 6 specjalności. Jako pierwszą stanowiła grupa kolejowa, której zadania odnosiły się do wszystkiego, co było związane z koleją, a więc niszczenie szyn, torów, zwrotnic oraz parowozów. Specjalnością grupy wybuchowej było prowadzenie prac, w których używano materiałów wybuchowych, czyli np. wysadzanie mostów czy składów lub pociągów amunicyjnych. Kolejną grupę stanowili tzw. palacze, którzy przy pomocy środków palnych niszczyli składy

⁴² A. Szymanowicz, *Na tajnym froncie...*, op. cit., s. 51-52.

⁴³ A. Szymanowicz, *Próby...*, op. cit., s. 248-249.

⁴⁴ A. Szymanowicz, *Na tajnym froncie...*, op. cit., s. 53.

⁴⁵ A. Szymanowicz, *Próby...*, op. cit., s. 250.

surowców energetycznych (m.in. węgla, ropy, benzyny), a także podpalali drewniane mosty. Czwartą grupą była grupa dywersyjna łączności, której działalność polegała na dokonywaniu zniszczeń przy wykorzystaniu środków łączności telegraficznej, telefonicznej lub radiotelegraficznej, jak również na urządzaniu stacji podsłuchowych. Do zadań grup politycznych należało organizowanie strajków oraz sabotażów, szerzenie plotek i paniki. Grupa dywersyjna partyzantów swoją działalność opierała na organizowaniu oddziałów partyzanckich lub terrorystycznych. Oprócz zadań, które zostały powierzone w instrukcji, każda z grup dywersyjnych prowadziła dodatkowo wywiad wojskowy. Jednakże grupy te nie mogły utrzymywać ze sobą łączności i podlegały bezpośrednio Wydziałowi Dywersyjnemu lub Szefowi Dywersji przy Oddziale II⁴⁶.

W 1923 r. powstała organizacja, którą nazwano grupą „F”. Obszar jej działalności rozciągał się nad Wolnym Miastem Gdańskim, a także znajdował się na dawnych prowincjach Prus Wschodnich oraz Zachodnich, które po plebiscycie w 1920 r. należały do Niemiec. Do podstawowych zadań organizacji należało rozpoznanie ważnych pod względem strategicznym obiektów, które zostały przeznaczone do zniszczenia przez grupy dywersyjne na wypadek wybuchu konfliktu polskie-niemieckiego. Najtrudniejszym zadaniem, z jakim musiała zmierzyć się grupa „F” na terytorium Prus Wschodnich, było pozyskiwanie rekrutów do organizacji. Według sprawozdań dowódcy grupy „F”, czynnikami utrudniającymi wykonanie rozkazów Oddziału II był brak występowania w tym rejonie „ugrupowań opozycyjnych wobec państwowości niemieckiej, niski poziom inteligencji miejscowej ludności polskiej, czujność władz i ludności niemieckiej rozsianej na terenach Warmii, Mazur i Powiśla”. Wpłynęło to na brak osób, które wykazywałyby się „postawą ideową” oraz posiadałyby odpowiednie kwalifikacje do wykonywania pracy dywersyjno-wywiadowczej⁴⁷.

W początkowym okresie prowadzenia działalności defensywnej, na terytorium Prus Wschodnich Biuro Wywiadowcze Oddziału II przeprowadziło akcję, która polegała na włamaniu się do biura należącego do odcinaka IV niemieckiej straży granicznej w Piszcu. Celem tej operacji było przejęcie „wykazów personelu i agentury, tajnych dokumentów wywiadu i kontrwywiadu, szyfrów używanych w korespondencji między instytucjami niemieckimi i z bolszewikami oraz kradzież maszyn do pisania”. Pomimo tego, iż przygotowano się do tej akcji bardzo dokładnie – przeprowadzono szczegółowe rozpoznanie terenu, a także opracowano plan działania – nadmierna gadatliwość jednego z wywiadowców Oddziału II przyczyniła się do dotarcia informacji na temat planowanego włamania do kontrwywiadu niemieckiego. W dniu 9 I 1920 r. biorący udział w akcji zostali otoczeni w okolicach Pizsa, a następnie aresztowani przez oddział niemieckiej żandarmerii wojskowej⁴⁸.

Do połowy lat 20. XX w. Prusy Wschodnie znajdowały się w kręgu zainteresowania polskiej placówki wywiadowczej mającej swoją siedzibę w Wolnym Mieście Gdańsku, noszącej kryptonim *Biuro Wywiadowcze w Gdańsku* (BWG), a następnie *Biuro Informacyjne w Gdańsku* (BIG). W 1921 r. została ona przekształcona w Ekspozyturę nr 2 i stanowiła jedyną tego typu placówkę, która znajdowała się poza granicami II RP. W 1925 r. przemianowana została na Ekspozyturę nr 7 i od tego czasu skupiła się ona na działaniach na obszarze Pomorza

⁴⁶ *Ibidem*, s. 250-251.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 251-252.

⁴⁸ A. Szymanowicz, *Na tajnym froncie...*, op. cit., s. 53.

Zachodniego. Jeśli chodzi o prace w kierunku Prus Wschodnich, to ekspozytura gdańska wykonywała je w celu uzupełnienia prac Ekspozytury w Warszawie⁴⁹.

Ekspozytury, które umiejscowione były w polskich placówkach konsularnych na terytorium Prus Wschodnich, dokonywały werbunku agentów, jak również zdobywały materiał wywiadowczy. W pierwszej połowie lat 20. XX w., zdecydowana większość agentów działających w Prusach Wschodnich, pochodziła z obszarów Polski lub Wolnego Miasta Gdańska. Na początku przekraczali oni granicę w sposób nielegalny, jednakże z czasem BWG zapewniało im wiarygodne dokumenty, m.in. paszporty z podbitymi w niemieckich konsulatach wizami. Aby odciągnąć podejrzenia od agentów (nie znali miejscowych stosunków, nie posiadali stałej pracy) starano się lokować ich w firmach wszelkiego rodzaju, co wymagało od agentów umiejętności w danej dziedzinie⁵⁰.

Poza zagranicznymi placówkami Ekspozytury nr 7 w Gdańsku, działalność wywiadowczą na terytorium Prus Wschodnich prowadziły także posterunki oficerskie, które położone były na obszarze Polski. W wyniku ich działalności udało się zdobyć wiele oryginalnych dokumentów dotyczących Reichswery, informacji o niemieckim lotnictwie oraz nowinkach technologicznych. Zgodnie z instrukcją wydaną w 1928 r. przez kierownika ekspozytury gdańskiej kpt. Jana Żychonia, do zakresu działań posterunków oficerskich należało prowadzenie wywiadu zaczepnego, wywiadu głębokiego oraz działalności kontrwywiadowczej⁵¹. W celu prowadzenia wywiadu płytkiego (przygranicznego) wykorzystywano głównie przemysłników, ponieważ ich obecność w strefie przygranicznej nie wzbudzała podejrzeń. Co więcej, Niemcy niejednokrotnie ułatwiali uprawianie tego procederu zwłaszcza kiedy chodziło o przemyt z Niemiec na terytorium Polski. Jeśli chodzi o wywiad głęboki, to w celu jego realizacji angażowano ludność zamieszkałą na obszarze Prus Wschodnich, bądź agentów wprowadzanych przez Gdańsk⁵².

Od 1925 r. działania na rzecz prowadzenia działalności wywiadowczej w Prusach Wschodnich prowadziła Ekspozytura nr 2 w Warszawie (ekspozytura terenowa). W drugiej połowie lat 20. XX w. placówka ta skierowała swoje działania w kierunku organizacji cywilno-wojskowych w Niemczech, przede wszystkim na ich współpracę z Reichswerą, a także na prace fortyfikacyjne oraz sieć komunikacyjną na tym obszarze. Zgodnie z rozkazem wydanym przez Szefa Oddziału II ekspozytura warszawska nie prowadziła działań o charakterze kontrwywiadowczym. Szef tej placówki, mjr Józef Biernacki, wprowadził zasadę polegającą na opłacaniu agentów tylko w przypadku efektywnego wykonania pracy (dostarczenie materiałów, zwerbowanie nowych kontaktów), co przyniosło zamierzone efekty i przyczyniło się do zwiększenia wydajności pracy placówki. Jednakże, pomimo stosunkowo dobrego funkcjonowania ekspozytury, została ona rozwiązana w październiku 1928 r. Przyczyną było najprawdopodobniej osiągnięcie lepszych wyników przez ekspozyturę gdańską⁵³.

W 1930 r. powstała Ekspozytura nr 2 Oddziału II Sztabu Generalnego WP w Warszawie, która w odróżnieniu od pozostałych ekspozytur nie stanowiła organu terenowego i zakresem swoich działań obejmowała działania dywersyjne oraz sabotażowe na obszarach państw sąsiednich w przypadku wybuchu wojny. To

⁴⁹ *Ibidem*, s.160-161.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 166.

⁵¹ *Ibidem*, s. 174-176.

⁵² *Ibidem*, s. 182.

⁵³ *Ibidem*, s. 181-183.

właśnie ta placówka w latach 30. XX w. prowadziła prace nad monitorowaniem sieci dywersyjnej w Prusach Wschodnich. Powstanie ekspozytury warszawskiej zbiegło się w czasie z rozwiązaniem BIG, które w latach 1928-1930 prowadziło działalność na terytorium Prus Wschodnich⁵⁴.

Okres lat 1934-1939 to prowadzenie przez bydgoską ekspozyturę pod kierownictwem mjr. Jana Żychonia akcji „Wózek”, polegającej na przeprowadzaniu kontroli poczty niemieckiej w pociągach tranzytowych, które przejeżdżały przez terytorium Pomorza i województwa poznańskiego do Prus Wschodnich. W pociągach znajdowały się przede wszystkim przesyłki z dokumentami wojskowymi. Oprócz nich przewożono także broń, amunicję oraz specjalistyczny sprzęt wojskowy. Mjr Żychoń zorganizował skomplikowany system, w którym współpracowali ze sobą kolejarze, pracownicy poczty, a nawet kryminaliści. Działania prowadzone przez zespół polegały na wydostaniu z pociągu interesującej przesyłki, następnie jej rozpieczętowaniu, sfotografowaniu i w końcu doprowadzeniu do jej pierwotnego stanu tak, aby nie wzbudzić podejrzeń u Niemców. Skuteczność akcji wzbudzała w kierownictwie Oddziału II podejrzenia, że działania te są inspirowane przez Niemców. Jak się okazało we IX 1939 r., Niemcy nie wiedzieli nic na temat akcji „Wózek” i dopiero wtedy dowiedzieli się o stratach, jakie w jej wyniku ponieśli⁵⁵.

Do 1933 r., na obszarze Pomorza i Prus Wschodnich, można zaobserwować postępującą walkę wywiadów: polskiego i niemieckiego, która widocznie złagodniała w wyniku zbliżenia polsko-niemieckiego (26 I 1934 r. podpisano deklarację o niestosowaniu przemocy), tylko po to, aby w 1939 r. ponownie się zaostrzyć⁵⁶.

W obliczu zbliżającej się wojny, w V 1939 r. Oddział II rozpoczął organizowanie grup dywersyjnych w powiatach na terytorium Polski, znajdujących się w strefie przygranicznej. W celu jak najlepszego przygotowania, grupy te otrzymywały zaopatrzenie w postaci broni, amunicji oraz materiałów wybuchowych, a członkowie do nich należący przechodzili specjalne kursy. We IX 1939 r., akcje dywersyjne w większości zostały odwołane. Nie jest znana przyczyna zawieszenia tej działalności, lecz wskazuje się na stosowaną przez Niemców praktykę brania zakładników po zajęciu danej miejscowości, a także uszkodzenie połączeń telefonicznych ze stolicą, co przyczyniło się do sparaliżowania centralnego dowództwa dywersji. Pomimo, iż akcje dywersyjne zostały zawieszono, jeden z patroli dywersyjnych z Mazowsza uszkodził tory kolejowe na odcinku Szczytno-Biskupiec oraz zniszczył kilka słupów wysokiego napięcia⁵⁷.

ZAKOŃCZENIE

Trudności, z którymi musiały zmierzyć się władze II Rzeczypospolitej tuż po odzyskaniu niepodległości w XI 1918 r., walka o granice, a przede wszystkim wojna polsko-sowiecka, przyczyniły się do tego, że większą uwagę zwrócono na organizację wywiadu na Wschód. W odniesieniu do Niemiec nie odczuwano aż tak dużego zagrożenia. Nie przewidywano również prowadzenia żadnych działań zbrojnych z tym państwem, dlatego też wywiad w stosunku do Niemiec opierał się na doraźnej

⁵⁴ A. Szymanowicz, *Próby...*, *op. cit.*, s. 260-261.

⁵⁵ A. Szymanowicz, *Na tajnym froncie...*, *op. cit.*, s. 126, A. Misiuk, *Służby...*, *op. cit.*, s. 96-97.

⁵⁶ W. Skóra, *op. cit.*, s. 141.

⁵⁷ A. Szymanowicz, *Próby...*, *op. cit.*, s. 270.

obserwacji. Liczono, że do normalizacji stosunków polsko-niemieckich dojdzie w drodze zabiegów dyplomatycznych⁵⁸.

Ograniczony budżet oraz zbyt małe pod względem liczebnym kadry nie gwarantowały skuteczności prowadzenia działań wywiadowczych w stosunku do państw sąsiednich. Działalność Oddziału II w kierunku zachodnim początkowo nie przynosiła sukcesów, choć zaangażowani byli w nią oficerowie z wysokimi kwalifikacjami. Od drugiej połowy lat 20. XX w. wywiad skierowany na Niemcy, w tym także na Prusy Wschodnie, podejmowany był ze stale wzrastającym natężeniem⁵⁹. Było to wynikiem działań wywiadowczych, jakie w okresie dwudziestolecia międzywojennego Niemcy podejmowali w stosunku do II RP, a które godziły w bezpieczeństwo państwa polskiego. Dlatego też polskie służby wywiadowcze musiały dążyć do rozpracowywania metod podejmowanych przez Abwehrę⁶⁰, a także neutralizacji jej działań wywiadowczych⁶¹.

W prowadzonej przez Oddział II działalności wymienia się placówki wywiadowcze położone zagranicą oraz funkcjonujące na obszarze państwa polskiego, do których należą ekspozytury i posterunki oficerskie. Działania jakie podejmowano na terytorium Prus Wschodnich to przede wszystkim akcje dywersyjne. Nie można nie zwrócić uwagi, na fakt, że na tym obszarze występowały liczne komplikacje utrudniające organizację wywiadu. Nie tylko brakowało środków finansowych, ale także kadr oraz potencjalnych rekrutów spełniających określone wymagania. Czynnikiem utrudniającym prowadzenie akcji dywersyjnych były także silne więzi mieszkańców Prus Wschodnich z Niemcami, co dodatkowo uniemożliwiało ich organizowanie.

Pomimo częstych zmian w kadrach, a także wielokrotnych reorganizacjach struktury służb wywiadowczych, zawieszeniu działalności dywersyjnej w momencie wybuchu II wojny światowej 1 IX 1939 r., podejmowane działania w większości przypadków przynosiły zamierzony rezultat (np. akcja „Wózek”), co pozwala ocenić działalność zachodnich ekspozytur polskiego wywiadu wojskowego w Prusach Wschodnich jako skuteczną. Dokonując porównania wywiadu głębokiego, prowadzonego przez Oddział II (który nie odniósł znaczących sukcesów), z działalnością ekspansywną prowadzoną przez szefów ekspozytur, można określić działalność wywiadu płytkiego w obrębie wschodnich granic państwa niemieckiego jako pozytywną i skuteczną⁶².

⁵⁸ A. Peplowski, *Wojna o tajemnice...*, *op. cit.*, s. 79.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 165-167.

⁶⁰ Działania wywiadowcze Abwehry w stosunku do państwa polskiego opierały się głównie na werbowaniu obywateli II RP, którzy pracowali oraz gromadzili określone informacje, najczęściej o charakterze wojskowym, dla agentów niemieckiego wywiadu. Dodatkowo działalność wywiadowczą przeciwko II RP prowadziły także „placówki, organizacje i osoby ulokowane w różnych firmach cywilnych w II RP oraz osoby próbujące przeniknąć do struktur Wojska Polskiego”. W II połowie lat 30. XX w. Oddział II SG WP ujawnił kilka afer szpiegowskich, w których udział wzięli obywatele polscy, za T. Landmann, *Wpływ działalności Abwehry na bezpieczeństwo II RP w latach 30. XX wieku – wybrane przykłady*, [w:] *Bezpieczeństwo dawniej i dziś. Świat – Europa – Polska*, „Zeszyt Naukowy Stowarzyszenia Edukacja dla Bezpieczeństwa” nr 3, Poznań 2016, http://www.edukacjabezpieczenstwa.pl/bezpieczenstwo_dawniej_i_dzis_3.pdf, dostęp z dnia: 02.05.2017 r.

⁶¹ *Ibidem*, s. 111-112,

⁶² A. Misiuk, *Służby...*, *op. cit.*, s. 97.

BIBLIOGRAFIA

Pozycje zwarte:

1. Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
2. Kołakowski P., Pepłoński A. (red.), *Polski wywiad wojskowy 1918-1945*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
3. Misiuk A., *Służby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
4. Pepłoński A., *Wojna o tajemnice. W tajnej służbie Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1944*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
5. Pepłoński A., *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
6. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
7. Szymanowicz A., *Na tajnym froncie polsko-niemieckim. Polski wywiad w Prusach Wschodnich 1918-1939*, Wydawnictwo GENERAL MARKETING, Gdynia 2013.
8. Szymanowicz A., *Próby tworzenia struktur dywersyjnych na terenie Prus Wschodnich przez służby specjalne II Rzeczypospolitej w latach 1923-1939*, [w:] Kołakowski P., Pepłoński A. (red.), *Polski wywiad wojskowy 1918-1945*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
9. Wojtaszczyk K. A. (red.), *Polskie służby specjalne. Słownik*, Wydawnictwo ASPRA-JR, Warszawa 2011.

Źródła internetowe

10. Jaklewicz K., Landmann T., *Sytuacja społeczna w II Rzeczypospolitej w dwóch dekadach przed II wojną światową – czynniki konfliktogenne i wpływ na stosunki społeczne w państwie*, [w:] Bodziany M. (red.), *Społeczeństwo a wojna. Kryzysy społeczne i konflikty kultur*, Wrocław 2015,
11. <https://www.depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/7677/spo%C5%82ecze%C5%84stwo%20a%20wojna%20t5%20ostatni.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (dostęp: 02.05.2017)
12. T. Landmann, *Przejawy niemieckiego zagrożenia polskiej sprawie plebiscytowej na Warmii, Mazurach i Powiślu oraz Górnym Śląsku w latach 1919-1921*, [w:] M. Kozielska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Przegląd naukowo-metodyczny nr 1/2017*, Poznań 2017, <http://www.przegląd.wsb.net.pl/uploads/1/0/3/7/10371016/ca%C5%81o%C5%9A%C4%86.pdf>.
13. Landmann T., *Wpływ działalności Abwehry na bezpieczeństwo II RP w latach 30. XX wieku – wybrane przykłady*, [w:] *Bezpieczeństwo dawniej i dziś. Świat – Europa – Polska*, „Zeszyt Naukowy Stowarzyszenia Edukacja dla Bezpieczeństwa” nr 3, Poznań 2016,
14. http://www.edukacjabezpieczenstwa.pl/bezpieczenstwo_dawniej_i_dzis_3.pdf.
15. Misiuk A., *Proces kształtowania się służb specjalnych w Polsce w latach 1918-1922*, http://www.bazhum.muzhp.pl/...t.../Studia_Prawnoustrojowe-r2010-t-n11-s199-216.pdf.
16. Skóra W., *Porwania jako element konfrontacji wywiadów Polski i Niemiec na odcinku pomorskim w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] Skóra W., Skubisz P. (red.), *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku. Tom 1*, <http://www.pamiec.pl/download/49/49104/Studianadwywiademikontrwywiadem.pdf>.

POLISH MILITARY INTELLIGENCE IN EAST PRUSSIA IN THE INTERWAR PERIOD

Summary: *This article tries to analyse working of Polish military intelligence in 1919-1939, which conducted intelligence activities in East Prussia. The main field of interest in activity carried out by Polish military intelligence in this direction is that this subject area is rarely risen in available publications. In this article there were defined the notion of military intelligence, presented reasons of its activity and characterized forming the organization of special services at the beginning of Second Republic of Poland. During elaboration of this article there were used contemporary source literature – scientific papers and publications.*

Keywords: *military intelligence, East Prussia, interwar period*